

Марина Сергіївна Хабусєва,

викладач психології, завідувач відділення Харківського базового медичного
коледжу № 1

СТАНОВЛЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ

У статті розглядаються проблеми підготовки майбутніх медичних працівників. Особливу увагу звернено на ті особистісні характеристики, які повинні мати майбутні медичні працівники. Обґрунтовується вплив мотиваційно-потребової сфери особистості на якісне виконання професійної діяльності майбутніми фахівцями. Наводяться результати дослідження мотиваційної сфери учнів медичного училища та медичних сестер з досвідом роботи. Надано рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, що сприяють формуванню тих потреб, мотивів і цінностей особистості, які є професійно значущими для їх діяльності.

Ключові слова: мотивація, цінності, потреби, медичні працівники, психолого-педагогічні передумови.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Високий ступінь значущості для суспільства підготовки медичних працівників висуває дуже серйозні вимоги до навчальних закладів, що готують таких спеціалістів. Адже йдеться про підготовку не просто фахівця, який має певні знання, уміння і навички, а й про виховання. Під час професійного становлення особистості майбутнього фахівця під час навчання в училищі або вищому навчальному закладі здійснюється процес самовизначення, формуються важливі для майбутньої роботи цілі та цінності, засвоюються способи та прийоми діяльності, поведінки і спілкування. Особливу актуальність проблема розвитку певних особистісних характеристик має для студентів, які отримують підготовку для роботи в сфері професій системи “людина – людина”. Коли ж йдеться про підготовку майбутніх медичних працівників, то потрібно розуміти, що професія медичних працівників висуває певні вимоги до морально-етичних

якостей, емоційної та мотиваційно-потребової сфери особистості тих, хто буде надалі надавати допомогу хворим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Мотиваційна сфера розглядається в контексті різних наукових напрямків, пов'язаних із вибором певної методологічної й експериментальної бази. Це доводить багатогранність і складність цієї проблеми. Існують різні підходи до визначення мотиваційної сфери особистості, розуміння її структури, змісту, динаміки, механізмів. Цим проблемам присвячено велику кількість робіт як у вітчизняній (К. Абульханова-Славська, В. Асєєв, Л. Божович, В. Вілюнас, Л. С. Виготський, С. Занюк, Є. Ільїн, В. Ковальов, В. Кондрашенко, О. Леонтєв, Д. Леонтєв, Б. Ломов, А. Маркова, В. Мерлін, Р. Немов, Л. Рубінштейн, Б. Сосновський, П. Якобсон), так і в зарубіжній (Дж. Аткинсон, К. Левін, А. Маслоу, Д. Мак-Клелланд, Х. Хекхаузен та ін.) психології. Суттєво розширили уявлення про структуру мотивації і мотиваційної сфери особистості дослідження Є. Ільїна, М. Магомед-Емінова, Л. Мітіної та ін.

Мета статті – показати особливості мотиваційної сфери майбутніх медичних працівників і на цій основі запропонувати психологічні та педагогічні методи дії, які стануть передумовами формування професійно-значущих мотивів і цінностей.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Як наголошується в стислій характеристиці професії, у медичної сестри домінує професійна спрямованість на роботу з людьми. Професійний тип особистості – соціальний. До необхідних якостей відносять інтерес до роботи з людьми, співчуття, співпереживання, комунікабельність, спостережливість, висока концентрація уваги, хороша оперативна пам'ять, зібраність, витривалість, відповідальність, урівноваженість, точна зорово-моторна координація та добре розвинена дрібна моторика рук [1, с. 160]. Але, звичайно, кажучи про необхідні для медичної сестри якості, потрібно враховувати те, що жодна спеціальність у світі не пов'язана так близько з людським болем як

професія медичної сестри. Вона завжди з хворим, перша готова прийти йому на допомогу, діє завжди з принципів: не нашкодити, зробити добро, уміти співпрацювати та бути відданою як професії, так і пацієнту. Тому медсестра – це унікальна, суспільно-активна особистість, котра повинна вдосконалювати свої професійні, психологічні якості з метою забезпечення оптимального догляду за пацієнтом [3, с. 42]. Ще Ф. Найтінгейл указувала на те, що медична сестра повинна мати потрібну кваліфікацію:

- наукову – для розуміння хвороби;
- технічну – для догляду за хворими;
- серцеву – для розуміння хворого.

Серед необхідних якостей медичної сестри Л. Головей виокремлює стійкий інтерес до роботи з людьми, співчуття, комунікабельність, спостережливість, зібраність, витривалість, здатність ефективно діяти в кризовій ситуації, високу концентрацію уваги, розвинену довготривалу й оперативну пам'ять, хороший розвиток органів чуттів (сприйняття кольору, нюх, смак, дотик, тактильна чутливість), хорошу координацію рухів, високу нервово-психічну стійкість, доброзичливість, співчуття, співпереживання, організаторські здібності, тактовність, відповідальність, урівноваженість, точну зорово-моторну координацію і добре розвинену дрібну моторику рук [1].

У професіограмі [10] серед якостей, які забезпечують успішність виконання професійної діяльності медичної сестри, на доповнення до зазначених вище, є також такі якості:

– здібності, особистісні якості, інтереси та схильності, розвинені переключення, концентрація і розподіл уваги (здатність швидко переключати увагу з одного виду діяльності, предмета на інший, уміння зосереджуватися на одному об'єкті або виді діяльності, відволікаючись від інших, здатність утримувати в центрі уваги одночасно кілька предметів чи паралельно виконувати декілька видів діяльності);

- високий рівень розвитку аналітичного мислення;
- тонка зорова, слухова та тактильна чутливість;

- здатність швидко реагувати на ситуацію;
- здатність працювати в напружених умовах (робота в нічний час, військово-польові умови роботи тощо);
- здатність до самоконтролю;
- здатність переносити великі фізичні навантаження;
- спритність при проведенні різних лікувальних процедур, терплячість і витриманість;
- доброзичливість та привітність;
- відповідальність, акуратність;
- тактовність, чуйність, уважність, сумлінність.

Також виокремлена група якостей, що заважають ефективності професійної діяльності: бридливність, безвідповідальність, неуважність, егоїстичність, жорстокість, емоційна невірноваженість, нетерпимість, неуважність [10].

Але, крім певних особистісних характеристик, найважливішу роль для якісного виконання професійної діяльності має мотиваційна сфера особистості, яка багато в чому визначає спрямованість дій майбутніх фахівців.

Узагалі, мотивація професійної діяльності медичного працівника визначається складним, динамічним співвідношенням спонукань різних рівнів. При цьому у свідомості індивіда формується такий “образ суб’єкта” діяльності, який є бажаним, але якого ще немає в наявності. Прагнення максимально ідентифікуватися з ним, розвиваючи при цьому власну індивідуальність, свій професійний стиль, спрямовує активність особистості професіонала, що розвивається [8; 9].

Успішність професійного становлення медичної сестри багато в чому забезпечується розвинутою до високого рівня психологічною готовністю до професійної діяльності, що становить собою інтегративне особистісне утворення, структурними складовими якого є мотиваційний, когнітивний та операціонально-діяльнісний компоненти [2; 8].

Мотиваційна сфера є досить динамічною: значення і вплив окремих мотивів змінюються, відповідно змінюється й ієрархія мотивів. На цю ієрархію можуть впливати різні чинники. Поштовх до мотиваційної перебудови можуть справити спілкування, залучення до певної діяльності, переживання внаслідок конфлікту з оточенням тощо. Динамічність мотиваційної сфери особистості виявляється і в зміні сукупності мотивів цього виду діяльності або всіх її основних видів.

Професіональна діяльність є найважливішою стороною життєдіяльності людини, яка забезпечує повну самореалізацію особистості, актуалізацію всіх її можливостей. Проблеми мотивації професійної діяльності висвітлюються у великій кількості робіт (Ф. Тейлор, Е. Мейо, Ф. Герцберг, А. Маслоу, Є. Ільїн, Д. Зарайський, А. Маркова, Л. Рудкевич, Е. Рибалко, П. Крягжде, Н. Данілічева, Л. Балакірева, Л. Музиченко, І. Баклицький, С. Чугунова, А. Свенцицький, Т. Сила, Л. Верещагіна, А. Дмитренко та ін.).

Аналіз цих робіт свідчить, що мотивація професійної діяльності має свою специфіку порівняно з іншими видами мотивації. Одним із ключових є питання щодо впливу трудової мотивації на успішність діяльності.

Розвиток і трансформація мотиваційної структури суб'єкта діяльності відбувається в процесі засвоєння професії, під час навчання та трудової діяльності. Цей розвиток відбувається у двох напрямках: по-перше, загальні мотиви особистості трансформуються у професійні; по-друге, зі зміною рівня професіоналізації змінюється і сама система професійних мотивів. Отже, перебудова мотиваційної сфери супроводжується формуванням нових інтересів та потреб, розвитком особистості в цілому.

Мотивація організує цілісну поведінку, підвищує професійну активність, суттєво впливає на формування цілі і вибір шляхів її досягнення. Отже, мотивація суттєво впливає на весь процес генезису психологічної системи діяльності.

Тому одним із перспективних напрямків досліджень, спрямованих на підвищення якості підготовки майбутніх медичних працівників, є вивчення психолого-педагогічних передумов становлення їх мотиваційної сфери.

У дослідженні взяли участь студентки Харківського базового медичного училища № 1 (віком від 16 до 20 років у кількості 192 осіб) і медичні сестри, які працюють на практиці та мають стаж роботи не менше року (віком 20–35 років у кількості 60 осіб). Докладно результати дослідження подано в [4–7], тому звернемо увагу на деякі загальні висновки, що є важливими з точки зору нашого дослідження.

Аналіз особистісних рис, які впливають на ефективність діяльності медичної сестри й є відображеннями її усталеної мотивації, свідчить, що особистісні якості, які повинна мати медична сестра, можна віднести до “людино орієнтованих”. Основними в них є параметри доброти, турботи та уваги до людей. Тобто, за цими рисами стоїть просоціальна мотивація, мотивація допомоги іншим людям. Причому, можна говорити про досить чіткий образ медичної сестри, що склався у суспільній свідомості, оскільки збігаються відповіді як представників цієї професії, так й їхніх основних клієнтів – пацієнтів, а також лікарів. Однак, існують і розходження в оцінці важливості тих чи інших якостей, оскільки вони описують медичну сестру з урахуванням того, наскільки медична сестра задовольняє їх потреби, відповідає їх вимогам.

Аналіз потребової сфери свідчить, що для медичних сестер на різних етапах професійного становлення характерною є висока “Орієнтація на альтруїзм”. Однак, етапи професійного становлення медичних сестер накладають свої особливості на їх потребову сферу.

Аналіз термінальних та інструментальних цінностей свідчить, що засвоєний медичними працівниками образ ідеальної медичної сестри впливає на усвідомлені ними цінності. Крім того, цінності є щільно пов’язаними з особливостями діяльності, віковими особливостями, а також знаходяться під впливом нижчого рівня потреб.

Так, якщо цінності, які погоджуються з основним сенсом діяльності медичної сестри (“Любов” та “Здоров’я”), однозначно в усіх досліджуваних групах займають провідну позицію, то інші цінності погоджуються з особливостями кожної групи. Так, у всіх медичних сестер (у тому числі і студентів) за цінностями “Любові” та “Здоров’я” йдуть цінності, що пов’язані з прийняттям і матеріальним добробутом, а лише потім – цінності професійної діяльності. Причому у студентів взагалі не є актуальними професійні цінності, їх місце посідає загальна активність. Тобто, хоча у медичних сестер і відбувається усвідомлення сенсу обраної професії, проте незадоволеність базових потреб заважає їх професійній самореалізації, знижує цінність професії. Інструментальні цінності в усіх досліджуваних групах також мають багато спільного, проте встановлено і деякі відмінності у досліджуваних групах. Так, старанність є найбільш значущою у роботі медичних сестер, а прагнення до незалежності та свободи – найбільш актуальними для студентів.

Аналіз особливостей професійних цінностей (“якорів кар’єри”) медичних сестер свідчить, що на різних етапах їх професійного становлення особливу значущість має цінність “Служіння”. Однак етапи професійного становлення накладають свої відбитки на особливості ціннісної сфери медичних сестер: у першокурсниць велика роль приділяється цінностям, які пов’язані з процесами індивідуалізації, а цінність “Служіння”, хоча й є вираженою, але не пов’язана з іншими, що характеризує її як знану, але не реально регулюючу активність.

У другокурсників процес освоєння професійної діяльності є самостійною цінністю, яка залучає для своєї реалізації енергію всіх інших цінностей. “Служіння” у цій групі переходить із розряду знаних цінностей у розряд реалізованих, діючих.

У медичних сестер значущість “Служіння” трохи знижується, а посилюються позиції “Стабільності”, що є типовими віковими змінами ціннісної сфери.

Для медиків на всіх етапах професійного становлення характерними є високі показники свідомості життя. У різних групах це може бути пов’язано з

різними причинами: високою активністю юних людей, високою узгодженістю і значущістю альтруїзму, високою рефлексією, ієрархізованістю тощо. Відзначимо, що з кожним наступним етапом професійного становлення підвищується ригідність структури смислової сфери.

Дослідження факторної структури мотиваційної сфери медичних сестер на різних етапах професійного становлення свідчить, що для структур мотиваційної сфери медичних сестер на різних етапах професійного становлення є характерним як наявність загальних чинників – інтернальності (контролю), осмисленості та просоціальності (орієнтація на допомогу людям), так і їх особливості на кожному з етапів.

Висновки. Результати нашого дослідження можна розглядати як передумови для розробки психолого-педагогічних методів навчання та виховання майбутніх медичних працівників. Вони сприяють формуванню тих потреб, мотивів і цінностей особистості, які є професійно-значущими для діяльності цієї категорії працівників. Отже, можемо зробити такі висновки:

1. Першокурсникам треба створювати в процесі навчання і виховання умови для формування трансцендентних цінностей (цінностей іншого, альтруїзм), сприяти підвищенню їх самооцінки та самостійності, самовмотивованості. Для цього необхідно проводити виховні заходи у формі дискусій, “круглих столів”, присвячених обговоренню вимог до професійно значущих якостей медсестер. Ефективним буде і перегляд кінофільмів із подальшим їх обговоренням (наприклад х/ф “Счастливая Женька”, головною героїнею якого є медична сестра, яка приваблює своїм душевним теплом та безкорисливою добротою). Рекомендуємо включити до навчальних планів факультативні тренінги, спрямовані на формування адекватної самооцінки, упевненості в собі, емпатії.

2. Студентам другого курсу програму навчання треба будувати таким чином, щоб вони під час освоєння медичних знань та маніпуляцій пам’ятали про їхній загальний зміст, про мету їх виконання. Це робить актуальним глибоке вивчення етики сестринської справи. Формуванню рефлексії сприяє

знайомство з історією сестринської справи. Цей період є сенситивним для розвитку інтернальності і заснований на ній професійній рефлексії, відповідальності, уважності. Доцільним буде і тренінг комунікативних умінь.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку автор бачить розширення спектру мотивів діяльності та цінностей медичних сестер, що вивчаються, а також розробку й апробацію тренінгу “Введення в професію медичної сестри”.

Список використаної літератури

1. Головей, Л. А. Психология популярных профессий / Головей Л. А. – СПб. : Питер, 2003. – 240 с.
2. Мильман, В. Э. Производительная и потребительная мотивация / В. Э. Мильман // Психологический журнал. – 1988. – № 5. – С. 27–39.
3. Поцюрко, Р. Медсестра – унікальна особистість / Поцюрко Р. // Медична сестра. – 2007. – № 6. – С. 42–43.
4. Хабусева, М. С. Вимоги щодо психологічних характеристик та професійно-значущих якостей особистості медичних працівників як основа організації навчально-виховного процесу в медичних училищах і вузах / Хабусева М. С. // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : VI Міжнародна науково-практична конференція (К., 26–24 листопада 2011 р.) / Інститут вищої освіти НАПН України. – К., 2011. – V (30) том. – С. 599–605.
5. Хабусева, М. С. Особливості мотиваційно-потребової сфери у медичних сестер на різних етапах професійного становлення / Хабусева М. С. // Вісник ХНПУ. – Харків, 2010. – № 34. – С. 211–221.
6. Хабусева, М. С. Особенности системы ценностей медицинских работников / Хабусева М. С. // Харківська школа психології: спадщина і сучасна наука : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції до 80-річного ювілею кафедри психології в ХНПУ ім. Г. С. Сковороди (Харків, 19–20 жовт. 2012 р.) / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2012. – С. 256–257.
7. Хабусева, М. С. Специфіка особистісних характеристик і мотивації професійного вибору медичних сестер / Хабусева М. С. // Вісник ХНПУ. – Харків, 2009. – № 26. – С. 162–163.

8. Ясько, Б. А. Динамика мотивационно-потребностной сферы развивающейся личности врача / Б. А. Ясько // Психологическая наука и образование. – 2003. – № 2. – С. 52–55.

9. Ясько, Б. А. Психология личности и труда врача : курс лекций / Б. А. Ясько. – Ростов н/Дону : Феникс, 2005. – 304 с.

10. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pyrus.com.ua/digest/business/225>.

Рецензент: кандидат психологічних наук, доцент Головьева І. В.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2013.

Хабусева М. С. Становление мотивационной сферы будущих медицинских работников: психолого-педагогические предпосылки

В статье рассматриваются проблемы подготовки будущих медицинских работников. Особое внимание обращено на те личностные характеристики, которыми должны обладать будущие медицинские работники. Обосновывается влияние мотивационно-потребностной сферы личности на качественное выполнение профессиональной деятельности будущими специалистами. Приводятся результаты исследования мотивационной сферы учащихся медицинского училища и медицинских сестер с опытом работы. Даны рекомендации по организации учебно-воспитательного процесса в высшем учебном заведении, способствующие формированию тех потребностей, мотивов и ценностей личности, которые профессионально значимы для их деятельности.

Ключевые слова: *мотивация, ценности, потребности, медицинские работники, психолого-педагогические предпосылки.*

Habusieva M. S. Formation of the motivational sphere of future medical workers: psychological and pedagogical preconditions

The article considers the problems of training of future medical personal. Special attention is paid towards those personal characteristics, which should be available in future medical workers. The influence of motivational and need sphere of a personality on qualitative fulfillment of professional activities by future specialists has been substantiated. The results of motivational sphere of research of medical college students and experienced nurses have been given. The recommendations for organization of teaching and educational process in the institute of higher education have been presented contributing to formation those abilities that are significant for their activity have been given.

Key words: *motivation, values, needs, medical personnel, psychological and pedagogical preconditions.*